

МУЗИКА ВИДАТНОГО ПОЛЬСЬКОГО ПЕДАГОГА ЯНУША КОРЧАКА В СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

У публікації розкрито аспекти системи музичного виховання, які були застосовані польським педагогом Янушем Корчаком у варшавських дитячих будинках. Показано, яку роль відводив Я. Корчак засобам музики у своїй оригінальній виховній системі з дітьми-сиротами.

Ключові слова: музика, діти-сироти, педагогічна система, засоби та форми музичного виховання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед видатних європейських педагогів ХХ століття, які безкорисливою працею, власним здоров'ям і життям довели суспільству безмежну любов до дітей, що залишились без батьків, був польський лікар, письменник і вихователь дітей-сиріт Януш Корчак. У системі його навчально-виховної роботи у варшавських будинках сиріт, де він був керівником, використовувались, зокрема, різні форми музичного виховання. Однак педагогічний досвід і погляди педагога на цей важливий аспект естетичного виховання дітей не був достатньо проаналізований та узагальнений науковцями різних країн світу, які, починаючи з 1945 року, ретельно вивчають його педагогічну та літературну спадщину.

Мета статті – охарактеризувати місце засобів та форм музичного мистецтва в системі виховання Януша Корчака у варшавських будинках для дітей-сиріт.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Януш Корчак увійшов в історію педагогіки як реформатор-практик у галузі суспільного виховання, видатний педагог-новатор, а також як талановитий письменник. Педагогічна діяльність, творчість письменника, громадського діяча й героїчна смерть Я. Корчака в серпні 1942 року в газовій камері фашистського табору Треблінка разом із 200 вихованцями «Будинку сиріт» (для дітей єврейської національності) і 9 співробітниками цього закладу стали символом таких життєвих цінностей, як добро, любов, повага до особистості дитини, надія і віра в її світле майбутнє. Слід також нагадати, що не тільки Я. Корчак, а й інші польські педагоги та лікарі (лікар Р. Мінцова із дитячого туберкульозного санаторію, А. Геллер – директор дитячої лікарні, Р. Ковальська – директор дитячого будинку та ін.) не залишили своїх вихованців у ці жахливі часи і вчинили так само. За чотири дні (з 5 по 8 серпня) до газових камер Треблінки фашисти вивезли з Варшавського гетто біля 4000 дітей з різних будинків сиріт та дитячих лікарень.

Народився Я. Корчак у родині відомого варшавського адвоката Юзефа Гольдшміта 22 липня 1878 або 1879 року. Розбіжність у даті народження виникла у зв'язку з тим, що батьки своєчасно не оформили дитині метрику про народження. Родина його була єврейського походження, однак вже давно асимілювала й прийняла

польську культуру.

Після закінчення медичного факультету Варшавського університету Я. Корчак розпочав працю як лікар-педіатр. Перед Першою світовою війною він удосконалював свою кваліфікацію в клініках Берліна, Парижа й Лондона. На початку XIX століття, у важкий період політичних катаклізмів в Європі й активізації боротьби поляків за незалежність своєї країни, виникли дуже складні соціальні проблеми: масове безробіття, голод та сирітство дітей, особливо у промислових центрах Польщі.

Я. Корчак, як людина гуманістичного світогляду, дитячий лікар і патріот, не міг залишатися осторонь цього важкого для польського суспільства явища. Тому в 1912 році він заснував у Варшаві «Будинок сиріт» (для дітей єврейської національності), а пізніше, після закінчення Першої світової війни, – «Наш дім» (для сиріт польського походження), в яких він виконував обов'язки директора 30 років до періоду закриття їх гітлерівськими окупантами. На базі «Будинку сиріт» було також відкрито (як філію) дошкільний заклад, в якому перебували діти-сироти віком від 3 до 7 років. Протягом усього цього періоду його педагогічна діяльність була спрямована на виховання дітей, які не мали батьків, на покращення їх тяжкої сирітської долі, на те, щоб виростити з них справжніх громадян своєї Вітчизни.

Близько трьох років (1915 – 1918 рр.) Я. Корчак як військовий лікар служив у Києві, а кілька останніх місяців перед від'їздом до Варшави працював консультантом у трьох будинках сиріт для українських та польських дітей. Свій найвідоміший твір «Як любити дітей» він також написав у Києві. У 1922 році в перекладі російською мовою ця книга була видана в Москві, вступ до неї написала Н. Крупська. Разом із позитивною оцінкою цієї публікації вона критикувала Я. Корчака за соціальну обмеженість його виховної концепції, в якій недостатньо уваги приділялось колективному вихованню дітей.

Починаючи з 1896 року, Я. Корчак опублікував понад 20 книжок та біля 1000 статей приблизно у 100 польських та закордонних журналах. Його праці, які були написані на стику популярної літератури й педагогіки, призначались дітям, молоді та дорослим (педагогам та батькам). Можна вважати, що у Польщі він був засновником оригінальної моделі популярної дидактично-виховної літератури.

Свої педагогічні ідеї Я. Корчак також активно поширював через інші джерела мас-медіа, зокрема, регулярні виступи з лекціями для дорослих, популярні передачі різноманітної тематики для дітей та молоді на польському радіо. Він був також засновником масової дитячої газети – «Малий огляд» (MałyPrzegląd). В основному статті для газети готували діти-кореспонденти, а їхні старші колеги (підлітки) разом з Я. Корчаком редагували ці матеріали.

В. Сухомлинський добре знав педагогічний досвід Я. Корчака і високо цінував його як педагога-новатора і гуманіста. У книзі «Серце віддаю дітям» він писав: «Життя Януша Корчака, його подвиг дивовижної моральної сили й чистота стали для мене натхненням. Я зрозумів: щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» [5, с. 14].

Я. Корчак як педагог-практик, який щоденно працював у будинках сиріт для єврейських та польських дітей, мав можливість систематично спостерігати за психофізичним розвитком своїх вихованців. Вимірювання та реєстрація цих даних протягом багатьох років давали йому великий статистичний матеріал для узагальнення та порівняння, формулювання висновків і науково обґрунтованих педагогічних рекомендацій, які стосувались підвищення ефективності виховного процесу. На основі проведених багаторічних психолого-педагогічних спостережень та узагальнень своєї педагогічної діяльності він розробив оригінальну концепцію розвитку дитини в онтогенезі та систему виховної роботи з дітьми-сиротами, яка ґрунтувалась на тому, що кожна дитина є неповторною й особливою.

Інтереси Я. Корчака як лікаря-педіатра і педагога були спрямовані на те, щоб узагальнити та систематизувати для вчителів і вихователів необхідні знання про особливості розвитку дітей у період дошкільного дитинства, молодшого шкільного та підліткового віку. В основу корчаківської системи всебічного виховання дітей-сиріт було покладено гуманістичні ідеї його видатних попередників – філософів, педагогів, психологів та письменників. Як людина широкої ерудиції та аналітичного розуму, він ще в період навчання в гімназії та Варшавському університеті вивчав педагогічні ідеї виховання молодого покоління у Стародавній Греції, країнах Європи та Росії. Я. Корчак створив свою новаторську концепцію виховання, спираючись на гуманістичні ідеї, які були у свій час обґрунтовані Ж. Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинським, Л. М. Толстим та ін.

Стикаючись у щоденній педагогічній практиці з різноманітними проблемами життя своїх вихованців, їхніми фізичними і духовними потребами, мріями, інтересами, життєвими планами, Я. Корчак мав можливість об'єктивно продіагностувати кожную дитину й спрямувати зусилля всього педагогічного колективу на усунення негативних рис характеру, всебічне її виховання як особистості.

Педагог був переконаний, що тільки щоденна копітка розумова та фізична праця кожної дитини, яка спрямована на реалізацію її інтересів та потреб, стимулює до нових зусиль, концентрації волі й витривалості, а також підвищення ефективності своєї особистої праці. На його думку, тільки праця формує життєво необхідні навички, виховує позитивні моральні та вольові риси характеру. Почуття відповідальності за свій колектив розширює світогляд дитини, привчає її до систематичної та корисної для суспільства праці.

Я. Корчак залучав своїх вихованців до різноманітних форм праці: продуктивної, інтелектуально-пізнавальної, організаційно-суспільної, самоосвітньої та ін. Оригінальними є також його думки щодо особистості вихователів, які опікуються дітьми. Якщо вихователь не працює систематично над удосконаленням своєї педагогічної майстерності, він стає «бюрократом, людиною, яка не розуміє основних проблем та потреб своїх вихованців» [4, с. 126].

Важливими складовими системи всебічного виховання дітей, на думку Я. Корчака, були патріотизм, взаємодопомога та співпраця між людьми різних

національностей. Він пояснював дітям, що добра праця кожної людини, незалежно від її професії, є також корисною й для всього суспільства. Тому патріотизм має конкретний вияв – це той внесок у розбудову держави, який робить своєю працею кожний громадянин.

Ідеї глибокого гуманізму Я. Корчака відображено в багатьох його публікаціях та виступах на радіо. Він вважав, що шлях до миру між народами проходить через виховання у молодого покоління доброзичливого ставлення до людей незалежно від їх національності, раси та віросповідання. Я. Корчак мріяв про міжнародну солідарність молодих поколінь у боротьбі за громадянські права кожної дитини, за її щастя і свободу, які зароджуються в атмосфері миру, дружби і взаємодопомоги на всій Землі – планеті людей.

У педагогічній системі Я. Корчака одним із основних положень був такий постулат: розуміння дитини як рівноправного партнера дорослих, який мислить не гірше, хоча й інакше, ніж дорослий. Тому до дитини потрібно ставитися з повагою і розумно підходити до її потреб і можливостей. Дитинство, на його думку, є не тільки підготовкою дитини до майбутнього дорослого життя, але й сучасним її життям з усіма труднощами, турботами та радощами. Характерною рисою цієї системи була відсутність примусу вихованців. Виховання їх на свободі й тих засадах, які діти самі свідомо сприймали. У сучасній педагогіці, яка обов'язково враховує досягнення психології розвитку дитини, шлях взаєморозуміння з нею, що реалізував у своїй практиці Я. Корчак, знаходить широке визнання як важливий елемент виховного процесу.

Я. Корчак вважав, що всі засоби виховання дітей повинні сприяти реалізації поставлених виховних завдань. Цим завданням були також підпорядковані й організаційні форми його закладу. Добирались вони таким чином, щоб були пристосовані до індивідуальних психофізичних можливостей і потреб вихованців, всебічно розвивали їх.

Відомо, що система виховання дітей ґрунтувалась на дитячому самоврядуванні, що було підставою їх повсякденного життя в обох закладах, якими керував Я. Корчак разом із навчанням у школі, у позаурочний час, всі діти відвідували різні гуртки, де значне місце приділялось естетичному вихованню: співи (індивідуальні та хорові), танці, гра на музичних інструментах, дитячий оркестр, різноманітні вправи та ігри під музику (ритміка). Слід зазначити, що бюджет його закладів був досить обмежений. В основному він поповнювався за рахунок спонсорських коштів. Тому у Я. Корчака не було можливості запрошувати педагогів (інструкторів) для проведення гурткових (секційних) занять спортом, музикою, танцями тощо.

Однак за ініціативи Я. Корчака на базі «Будинку сиріт» було відкрито бурсу (гуртожиток) для студентів факультетів педагогіки та психології, які в основному навчались у Варшавському університеті. На добровільних засадах вони проводили заняття в гуртках (секціях) та організовували різні розважальні заходи з дітьми в позаурочний час. За три години щоденної праці з вихованцями ці студенти отримували

безкоштовне житло й харчування, а також мали можливість проходити систематичну психолого-педагогічну практику, яка сприяла ефективному формуванню у них необхідних професійних компетенцій.

«Бюджет закладу, – писав Я. Корчак, – не дозволяє збільшувати його персоналу. Бурса (гуртожиток) для молоді може дати керівників спорту, ігор, музики, співів, танцю. Інтернати скаржаться на нестачу кваліфікованих вихователів. Бурсаки (студенти) були б добрими вихователями, які б вникали в різні деталі» [3, с. 56].

У студентський гуртожиток при «Будинку сиріт» кандидатів відбирали в залежності від їх здібностей та потреб закладу щодо проведення позаурочної виховної роботи з дітьми. Участь у заняттях секцій та гуртків була добровільною, однак майже всі діти із задоволенням їх відвідували. Поряд з хором, оркестром, танцювальним гуртком та театром ляльок, проводились також індивідуальні заняття. Серед здібних до музики вихованців практикувалось навчання гри на музичних інструментах, складання авторських пісень. Я. Корчак сам грав на фортепіано і епізодично проводив з дітьми заняття з музики. Предмет «музика» також було введено до обов'язкових дисциплін у навчальному плані школи, де навчались його вихованці.

З вихованців, які грали на музичних інструментах, було створено дитячий оркестр та хор, які періодично виступали з концертами перед своїми ровесниками, дорослими слухачами, педагогічною громадськістю та ін. Багато років, до початку Другої світової війни (у вересні 1939 р.) заняття з хором проводила Барбара Абрамів-Неверлі (колишня вихованка будинку сиріт). Репертуаром хору були переважно популярні дитячі та народні пісні.

За ініціативи Я. Корчака «Будинок сиріт» тривалий час підтримував тісні контакти із школою танцю Т. Висоцької. Найбільш здібні дівчата безкоштовно відвідували заняття цієї школи. Вони також виступали у музичному спектаклі (лібретто його написав Я. Корчак), який мав назву «Діти сонця».

Іншою формою контактів з музикою вихованців корчаківських закладів були концерти, які організовувались разом із запрошеними музикантами-професіоналами. Вони проводились епізодично, у залежності від побажань вихованців, а також у дні релігійних та державних свят. Зважаючи на вік дітей (молодший шкільний та підлітковий), ураховуючи психічні особливості юних слухачів, тривалість концертів була у межах 20 хвилин. Я. Корчак вважав, що більшість його вихованців ще не має належної музичної підготовки до більш тривалого слухання музики.

За спогадами колег, які працювали в корчаківських закладах (І. Неверлі, І. Мержан, Б. Абрамів-Неверлі та ін.), відомо, що Я. Корчак не тільки любив музику, але також мав здібності до хореографії. Він легко і граціозно рухався у залежності від характеру танцювальної музики, коли доводилось святкувати події або урочисті.

Збереглась фотографія, на якій Я. Корчак зображений разом із своїми вихованцями-музикантами, з підписом «Оркестр під управлінням доктора Я. Корчака». Невідомо, чи проводив він заняття з дитячим оркестром, однак встановлено, що він був палким прихильником музики і відвідував концерти у Варшавській філармонії.

Таким чином, незважаючи на те, що дослідниками не встановлено публікацій Я. Корчака, присвячених музичному вихованню дітей та молоді, з повною відповідальністю можна стверджувати, що в його гуманістичній концепції всебічного виховання майбутнього громадянина, патріота своєї Вітчизни, різні форми музичного виховання в «Будинку сиріт» та в «Нашому домі» мали широке застосування. Я. Корчак був скромною людиною, однак як лікар-педіатр вищої кваліфікації і педагог з великим практичним досвідом, добре орієнтуючись у складних питаннях медицини, фізіології, гігієни, психології та педагогіки, мабуть, вважав себе в музичному вихованні дітей недосвідченим. Тому не вбачав потреби в публікації педагогічних порад із цієї галузі естетичного виховання. При цьому однозначно можна вважати, що його велика педагогічна спадщина щодо формування особистості дитини, її загального всебічного розвитку і виховання має значну цінність і для педагогів-музикантів. Проаналізуємо деякі аспекти корчаківської системи виховання, які мають універсальне значення для кожного педагога, незалежно від його фаху та кваліфікації.

Я. Корчак значну роль відводив творчому підходу педагога до виховної роботи з дітьми. Він вважав, що дитину не потрібно ставити в жорсткі умови, підпорядковуючи формування її характеру до власного ідеалу вихователя. Дитині належить залишатися індивідуальністю. Гаслом вихователя, на його думку, повинна бути його творчість у педагогічній діяльності. Дитину потрібно розуміти, любити, а лише потім виховувати. Вимоги до неї слід застосовувати відповідно до її віку та здібностей і завжди бути справедливим та доброзичливим. «Кожну дитину в будь-якому випадку треба пробачити і зрозуміти її – це означає перемогти» [3, с. 122].

Так Я. Корчак рекомендує діяти у складних ситуаціях, які виникають у процесі виховання дітей та молоді.

Діти не тільки виховуються, а й активно впливають на особистість педагога, на його погляди та почуття. «Діти вимагають, щоб ми були для них ідеалом та прикладом» [4, с. 132]. А для того, щоб бути для них прикладом, вихователь повинен постійно удосконалювати свою психолого-педагогічну майстерність, працювати над собою, оскільки це є одним із важливих чинників, що зумовлює ефективність системи виховного процесу в дитячому колективі. Тільки той педагог може успішно працювати з дітьми, підкреслював Я. Корчак, який може створити серед них моральний авторитет, викликати в них повагу та любов до своєї особистості. «Розумний вихователь є людиною, яка присвятила все своє життя дітям, доброзичливо та з повагою ставиться до них» [3, с. 217].

Я. Корчак на підставі узагальнення багаторічного власного досвіду та досвіду своїх колег пропонував дотримуватись у педагогічній діяльності таких постулатів:

- заохочувати до самопізнання себе та дітей;
- вважати дитину повноцінною людиною – громадянином своєї країни;
- створювати оптимальні умови для всебічного розвитку особистості дитини;
- допомагати дитині у вирішенні своїх проблем;
- дозволяти дітям бути такими, якими вони є;

- застосовувати вимоги педагога до дитини відповідно до її можливостей;
- уміти пробачати дітей за скоєні ними вчинки;
- бути терплячим та розуміючим;
- проводити індивідуальну роботу з дитиною;
- уміло поєднувати теорію педагогіки та психології з практикою виховання дітей та молоді.

Я. Корчак намагався створити для своїх вихованців оптимальні умови, які б сприяли всебічному їх розвитку. Він розробив перелік прав дитини, яких, на його думку, повинні обов'язково дотримуватись дорослі: батьки, вчителі, вихователі. До основних із них належать:

- право дитини на навчання, школу та книжки;
- право дитини на співпрацю з дорослим, а також на самостійність;
- право дитини на повагу, на особисту таємницю;
- право на діалог з дорослими, на висловлення своїх думок, оцінок і позицій;
- право дитини на особисту власність;
- право дитини на власний бюджет;
- дитина має право на помилки і самостійне їх виправлення [1, с. 18].

Наведені права дитини є висновком багаторічної праці Я. Корчака. Вони реалізовувались у практиці виховної роботи в дитячих закладах, якими він керував.

Розглядаючи педагогічну діяльність Я. Корчака, слід згадати також про його колег, які тривалий час працювали разом з ним, були його однодумцями і разом зі своїми вихованцями загинули в газових камерах Треблінки – Стефанію Вільчинську, Генріка Астербаума, Розу Лірець-Якубовську, Наталію Поз та інших. Більшість молодих педагогів, які загинули разом з Я. Корчаком, були в минулому його вихованцями.

Популярність Януша Корчака як видатного педагога та дитячого письменника давно перейшла кордони Польщі, вона актуальна і в наш час. Свої педагогічні ідеї у вихованні дітей та молоді він реалізував навіть більшою мірою, ніж дозволяли йому тогочасні соціально-економічні умови. Його педагогічна система виховання випереджала епоху. У різних країнах світу (США, Німеччина, Франція, Австрія та ін.) створені так звані Корчаківські товариства, які проводять активну пропаганду його педагогічних ідей серед учителів, батьків та громадськості.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Слід вважати, що виховна система, яку створив Я. Корчак і реалізував у багаторічній практиці в будинках сиріт, була спрямована на всебічний розвиток його вихованців, віри в невмирущі цінності людини. У ній належне місце також посідали різноманітні засоби та форми музичного виховання. На превеликий жаль, дослідники, які вивчали педагогічну спадщину і літературу Януша Корчака, не приділили належної уваги аналізу й узагальненню системи музичного виховання у варшавських будинках для дітей-сиріт, якими він керував. Вважаємо, що ця тематика в перспективі знайде своїх дослідників.

Література

1. Korczak J. Prawo dziecka do szacunku. Warszawa, 1929, 18 s.
2. Korczak J. Jak kochać dzieci. Warszawa, 1978, 52 s.
3. Korczak J. Pisma wybrane (red. A.Lewin), t.1, Warszawa, 1978, 398 s.
4. Korczak J. Pismawybrane (red. A.Lewin) t.2, Warszawa, 1978, 326 s.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – 2-е изд. – К. : Рад. школа, 1972. – 244 с.

А. Вильчковская

МУЗЫКА В СИСТЕМЕ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ВЫДАЮЩЕГОСЯ ПОЛЬСКОГО ПЕДАГОГА ЯНУША КОРЧАКА

В публикации раскрыты аспекты системы музыкального воспитания, которая была использована польским педагогом Янушем Корчаком в варшавских детских домах. Показано, какую роль уделял Я. Корчак средствам музыки в своей оригинальной воспитательной системе с детьми-сиротами.

Ключевые слова: музыка, дети-сироты, педагогическая система, средства и формы музыкального воспитания.

A.Vilchkovska

MUSIC OF EMINENT POLISH TEACHER JANUSZ KORCHAK IN THE CHILDREN'S EDUCATION

In the article the author describes some aspects of the music education system used by the great Polish educator Janusz Korczak in Warsaw orphans' houses.

Key words: music, orphan children, pedagogical system, educational system, means and forms of music education.